

УДК: 821:82.9 (575) (04)

Козубекова Гульназ Райымбековна
КР УИАсынын Ч.Айтматов атындагы
тил жана адабият институтунун
илимий кызматкери

Козубекова Гульназ Райымбековна
Научный сотрудник
института Языка и литературы
им. Ч.Айтматова при НАН КР
Kozubekova Gulnaz Rayymbekovna
Researcher Institute of Language and Literature
named after Ch. Aitmatov at the National Academy
of Sciences of the Kyrgyz Republic

Т.СЫДЫКБЕКОВДУН ПУБЛИЦИСТИКАСЫНЫН КӨП ТҮРДҮҮЛҮГҮ

Аннотация. Макалада Т.Сыдыкбековдун публицистикаларынын тематикалык көп түрдүүлүгү анализге алынат.

Негизги сөздөр: публицистика, публицист, тема жана идея, көп түрдүүлүк.

МНОГОГРАННОСТЬ ПУБЛИЦИСТИКИ Т. СЫДЫКБЕКОВА

Аннотация. В статье анализируется тематическое разнообразие публицистики Т.Сыдыкбекова.

Ключевые слова: публицистика, публицист, тема и идея, разнообразие.

MULTIFACETED PUBLICIST T. SYDYKBKOVA

Abstract. The article analyzes the thematic variety of publicist T. Sydykbekova.

Key words: publicism, publicist, topic and idea, diversity.

Түгөлбай Сыдыкбеков-кыргыз профессионал жазма адабиятынын ири өкүлдөрүнүн бири. Ал жазуучу, коомдук ишмер, агартуучу жана публицист катары кыргыз адабиятынын тарыхында олуттуу орунду ээледі.

Калемгердин көп кырдуу чыгармачыл ишмердүүлүгүнө байланыштуу анын жазган публицистикалары да тематикалык жактан ар тараптуулугу менен мүнөздөлөт. Экинчи жагынан, чыгармачыл ишмердүүлүгүнүн негизги бөлүгү совет мезгилинин таасири астында өнүп-өскөн калемгерлердин

ошондогу табылгаларына жаңыча көз караш менен карап, кайрадан баа берүүгө мезгил келди. Ал учурдун ийгиликтери менен кемчиликтери, тапшырмалары менен талаптарына жараша айрым “көз жаздымда” калтырылган, же караманча “тыйылган” темаларга болгон акын-жазуучулардын мамилесин ачыктоо зарылдыгы келип чыгат. Ошол эле мезгилде, идеологиялык басым, кысым менен жаздырылган публицистикалык макалалар да болушу ыктымал. Демек, алардын да маани-маңызын чечмелеп, автордук позицияны

ачыктоонун ыңгайын келтирүү милдети турат. Мунун маанисин Т.Сыдыкбековдун өз сөзү менен бекемдеп чечмелесек ашыкча болбос: **“Эгерде биз басып өткөн жолдогу ийгилик - табылгаларды башыбыздан өткөрбөй, уйкудан жаңы эле ойгонуп тура калган болсок бүгүнкүлөрдү да кыйратып өздөштүрүп кетишибиз күмөн”¹**.

Албетте, өткөн доор калемгерлердин чыгармачылык тагдырында, жалпы эле өлкөнүн, улуттун тагдырында олуттуу роль ойногон. Т.Сыдыкбеков сындуу ошол доорду түптөлүшүнөн тартып, таркап жок болуп, эгемендүүлүккө жеткенге чейинки тарыхын өз көзү менен көргөн, чыгармаларында чагылдырган, жеке салымын кошуп, баймабай кызматташкан инсандар саналуу эмеспи.

Дагы бир жагдай, өткөнгө жаңыча баа берүүдө бир беткейлик орун алып, советтик түзүлүштүн 70 жылдык тарыхы десе эле, аша чаап каралоо тенденциясына ооп кеткен учурлар байкалууда. Т.Сыдыкбеков да бул жагдай тууралуу мындай дейт: **“Эми ушул 70 жылдын ичинде эле бизди кууратып, таптакыр эле каныбыз төгүлүп, баарыбыздан айрылдык дегендей, бир беткейликке кетип жатканыбыз ачуумду келтирет. Мына ушунун ордуна турмушубуздун өзүндөгү өсүп-өнүгүүнү көрсөтүшүбүз керек эле да. Чын-чынында биз ошол басып өткөн жолубуздан оң дагы, тескери дагы жагын сабак кылышыбыз керек”²**.

Калетсиз сөз, биз талдоого ала турган Т.Сыдыкбековдун публицистикаларында дал ушул өткөндөн сабак алуу темасы кызыл сызык менен белгиленип жүрүп отурганын байкайбыз. Айталы, анын 1952-жылы жазылган **“Эмгек жана көркөмдүк”³** деген публицистикалык эссесинде эмгек

жана көркөмдүк адамга канат байлап турган негизги касиеттер экендиги баса белгиленип: **“...Өмүрдү мазмундуу жашап өтүш үчүн ага албан эмгектин үзүрлүү көркөмдүгү дайыма чагылышы тийиш. Албан эмгектин үзүрүн берген бийик көркөмдүк өмүргө мазмун берип, ага жан киргизет”⁴**, - дейт.

Чынында эле, Т.Сыдыкбеков өз чыгармачылыгында жасаган эмгегинен баар таап, ага канааттанып, дайыма бийиктикти багындырып жүргөн калемгерлердин бири болгон. Күжүрмөн эмгектин акыбетинин кайтаарын, ал сөзсүз ийгиликтерге жеткирип, бийиктиктерди багындыруунун өзөгүн түзөрүн, аталган публицистикасында төмөнкүдөй мисалдар менен бекемдейт: **“...көп балалуу жарды негир үй-бүлөсүнөн жети жашка чейин бечел калып, таяныч менен араң-араң каз турган Вильма Рудольф үчүн там-туң басуу чоң түйшүк, оор эмгек болгон. Бирок, негирдин бул намыстуу кызы албан эмгектин үзүрүнөн кийин дүйнөнүн эң күлүк аялдарынан болуп, “Кара жейрен!” атанды. Вильма жеке эле күлүк эмес, адамды таң калтырган көркөм мүчөсү абада тайгалай, таманы жерге тийбеген сыяктуу желдей лепилдеген чеберликти көрсөттү”⁵**.

Демек, Т.Сыдыкбековдун бул публицистикасынын идеялык-тематикалык өзөгү – адамды адам кылган эмгек экенин баса белгилөө, ошол эле мезгилде, эмгектен адам баар таап, бийиктикти жеңил багындыра тургандыгын, эмгек адамды жаркытып, көркөмүн көтөрө турган касиетке ээ экендигин окурмандарга жеткирүү болгон.

Бул мааниде колуна калем алып, өзү сындуу чыгармачылык менен алектенген

¹Сыдыкбеков Т. Тоталитардык доор бизди эмнеден кемиткен? //Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика.:Бишкек, “Принт экспресс”,-2019,407-бет.

²Сыдыкбеков Т. Тоталитардык доор бизди эмнеден кемиткен?. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика.:Бишкек, “Принт экспресс”,-2019,409-бет.

³Китепте: Сыдыкбеков Т. Мезгил сабактары.-Ф, 1982-жс. -196-197-бб.

⁴Аталган китеп, 196-бет.

⁵Аталган китеп, 197-бет.

калемдештеринин милдети *“...терең мазмундуу, жогорку көркөмдүктөгү жакшы чыгармаларды элге тартуу кылыш”*⁶, - деп белгилейт, автор.

Дал ушундан улам, Т.Сыдыкбековдун публицистикаларындагы өзөктүү темалардын бирин – эмгек темасы түзөт. Адамдын адам болуп калыптанышынын өзөгүндө турган бул теманы публицист коомдук турмуштун ар тарабын чагылдыруу менен ачып берүүгө умтулат. Айталы, калемгердин *“Эмгек жана тынчтык”*⁷ деген публицистикасында республиканын гулдөп өскөн аймактарындагы суунун ролу, андагы эмгектин жана эмгекчилердин бараандуу салымын баяндап: *“Эмгек жана тынчтык!” деген сөз советтик адамдардын ооздорунан анчейин эмес – бийик ураан ордуна айтылат. Тынчтык кездердеги эмгек зор ийгилик берет, бийик таалайга жеткирет. Маселен элүү жыл мурда Ысык-Көлгө Түп, Жыргалаң, Ак-Суу, Жууктусыяктуу ташкындаган өзөндөрдөн тартып, жеңдей бутактарга чейин жүз жетимиш эки суу куйса, ал куймалар абдан азайды. Көл бөксөрүүдө”*⁸ - деп кейийт. Албетте, суулардын азайышынын себебин да автор келтирет. Көрсө, эмгектин аркасы менен айдоо жерлери кеңейип, суу баспаган аймактарга суу жетип, электр зымдарынын өлкөнүн булуң-бурчуна тартылганы менен байланыштуу деген ойду айтып келип: *“Мындан үч-төрт гана жыл мурда кыштактарда электростанцияларын куруу чечүүчү маселе болсо, азыр тоо арасындагы эң алыскы айылдар электрлештирилди. Бүгүн биздин кишилер үйлөрүнө электр лампочкаларын жеткириш менен каннааттанышпайт. Алар, электр кубаты менен молотилканы, вимди, тегирменди*

*жүргүзүшөт. Электр машиналары менен койду кыркышат, уйларды саадырышат Колхоздордун чоң короолорундагы көп түрдүү машиналар электр кубаты менен кыймылга келтирилет”*⁹, -дейт.

Бул публицистикада да орчундуу маселелер камтылганы менен автор адабий чыгармачылыгына салып, атактуу акын А.Осмоновдун ырын мазмунуна киргизип, публицистиканын талаптарынын чегинен чыгып, адабий чыгармачылыгын “ишке” пайдаланып жибергени көзгө өөн урунгансыйт. Мунун себебин публицистикалык чыгармалардын таасир этүү, ынандыруу методдорун ыксыз пайдаланышы менен байланыштырсак болот. Айталы, биз талдоого алып жаткан “Эмгек жана тынчтык” аттуу публицистикада автор эмгектин аркасы менен өзгөрүүгө дуушар болуп келе жаткан көчөлөрдүн асфальтталышын, үйлөдүн курулушун, шыбакчылардын эмгегин баалап келип: *“...этек жеңи сырдуу, дайыма көңүлдүү маляр бул чоң үйдү - бул жаңы үйдү майлап өтүшкө келди. Ал эшикти, терезелердин кашектерин сынап карады. Столярдын ишинен мин тапкансып, маляр шапкесин оң чекесине түртө кийди: -Эх!-деп бөйрөгүн таянды. Ал ошентип чылымын тартканча турду да, анан жаңы үйдү майлоого киришти”*¹⁰, - деп А.Осмоновдун “Маляр” деген ырынан үзүндү келтирет.

Чынында, публицистиканын талаптарына ылайык, публицист жалпы окурмандардын эмоциясын козгоп, өзү жазып жаткан тема боюнча тил каражаттарынын эффективдүү формаларын колдонуу менен ынандыруу ыкмасын пайдаланышы зарыл эле. Же болбосо, түрдүү кесип ээлеринин ишине токтолуу менен аларга таасирленген А. Осмонов “Маляр” деген ырын жараткан деп бир сүйлөм менен кошуп койсо

⁶Сыдыкбеков Т.Эмгек жана көркөмдүк. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика. -Бишкек, “Принт экспресс”,-2019,-6-7-бб.

⁷Сыдыкбеков Т.Эмгек жана көркөмдүк. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика. -Бишкек, “Принт экспресс”,-2019,-6-7-бб.

⁸Аталган китеп, 6-бет.

⁹Сыдыкбеков Т.Эмгек жана көркөмдүк. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика. -Бишкек, “Принт экспресс”,-2019,-6-бб.

¹⁰Аталган китеп, 7-бет.

жарашмак. Тилекке каршы, автор аталган публицистикасында өзү эмоцияга берилип, адабий чыгармачылыктын элементтерин колдонуп, малярды “үшкүрүнтүп”, “-эх”-деп бөйрөк таянтып”, А.Осмоновдун ыр сабынан мисалды келтирип отурат.

Аталган публицистика эмгектин аркасы менен адам баласы өз турмушун оң жолго койюп алганы менен табият өзгөрүүгө дуушар болууга аргасыз деген идея жатат. Ошентип, бул публицистика эмгекти туу туткан совет идеологиясынын тапшырмасы менен жазылгандай таасир жаралат. Анткени, бул публицистиканын аягы төмөнкүдөй чакырык, ураан менен аяктайт: **“Мейли, эмгек менен элибиз өнүп, өссүн! Элдердин достугу бекем чыңалсын, дүйнөдө тынчтык турсун!”**¹¹.

Т.Сыдыкбековдун чыгармачылыгынын өзөгүн түзгөн, ал тургай, публицистикаларында дагы эң эле көп кайрылган темалардын бири – ата-мурасы, тил байлыгы, тарых-таржымалы, элибиздин өткөнү, учуру жана келечеги. Бул багытта калемгердин “Ата мурасы жөнүндө сөз”, “Жалбырак жана тамырлар жөнүндө”, “Республиканын жолу”, “Жарчы сөзгө бай” өңдүү публицистикалары бар.

Эң башкысы, улутту улут кылып сактап турган эне тили, ал аркылуу айтылып, жазылып сакталып калган калган көөнө тарыхыбыз калемгердин көңүлүн ээлеп турган орчундуу темалардан сыяктанат. Анткени, “Ата мурасы жөнүндө сөз” деген публицистикасында калемгер орток түрк адабиятына таандык “Түрк сөздүгүнүн жыйнагы” жана “Кут алчу билим” тууралуу өзү топтогон жана тарыхый маалыматтарды синтездеп, оюн ортого салат. **“Биз элибиздин байыркы өмүрүнө көз чаптырсак, ал журт кыйырына көз салган эрөөлдөгү жоокер сыяктанат. Анын арткан жолу татаал,**

өмүрү күрөштөрдө өткөнү байкалат. Бизге жеткен тарыхый маалыматтар дал ошондой баяндайт”,¹²-деп жазып, байыркы кыргыздарга түздөн-түз таандык “Чааташ” эстеликтери, “Тагар”, “Таштык” маданияттары биздин жоорго чейинки мезгилге таандык экенин эске салып, буга тиешелүү маалыматтарды биздин тарыхчылар көз жаздымда калтырып келе жаткандыгына кейип: **“Неси болсо да, элибиздин байыркы өмүрүн аздыр-көптүр тактап алганыбызда азыр бизге туңгуюк тартып, талаш туудурган ушул мурас маселесин кароодо, бүгүн биз анча касталбас элек”**¹³,-дейт.

Чынында, кыргыз көркөм сөз өнөрүнүн тамыры алыскы доорлорго барып такаларын жазма булактар менен адабий эстеликтер да тастыктайт. Алардын катарында калмегер талдоого алган “Кут алчу билим” менен “Түрк сөздүгүнүн жыйнагы” да турат. Бирок, окумуштуулардын изилдөөлөрүндө аталган чыгармалар орток түрк адабиятына мүнөздүү делет. Айталы, М.Кашгаринин «Түрк тилдеринин сөздүгүндөгү» жана Ж. Баласагунинин «Кут билиминдеги» поэтикалык тексттер ошол эле И.В. Стеблеванын эмгектеринде атайын адабий талдоого алынган. Ал орус жана чет элдик окумуштуулардын эмгектерин жалпылап келип, төмөндөгүдөй тыянак чыгарат:

а) Махмуд Кашгаринин «Түрк тилдеринин сөздүгүндө» түрк фольклорунун үлгүлөрү менен катар, адабият үлгүлөрү да камтылган;

б) тексттердин башаты исламга чейинки доордо жатат, бирок мусулмандык таасир да жок эмес¹⁴.

Т.Сыдыкбековду түйшөлдүргөн негизги жагдай аталган чыгармаларды талдоого алган окумуштуулардын тилге осол мамиле

¹¹Сыдыкбеков Т.Эмгек жана көркөмдүк. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика. -Бишкек, “Принт экспресс”,-2019,-7-б.

¹²Сыдыкбеков Т. Ата мурасы жөнүндө сөз. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика.-Бишкек, “Принт экспресс”,-2019,42-б.

¹³Сыдыкбеков Т. Ата мурасы жөнүндө сөз. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика. -Бишкек, “Принт экспресс”,-2019,43-б.

¹⁴Кыргыз поэзиясынын антологиясы, 1-том, “Кыргызстан-Сорос” фонду,-Б.:-1999, 7-бет.

жасап, *“...ал мурастардын тилин бүгүнкү кыргыздардын тили менен счалыштыра коюп, “Мына, окшобойт, түшүнүксүз” дей салыш барктуу, маанилүү жана жооптуу ишке ат үстүнөн карагандык болор эле”*¹⁵, - дейт. Ар бир тил өнүгөт, өсөт, жаңырат, байып жана толукталып турат. Бул процесс ар бир тилдин “башынан” өтүүчү процесс. Болгону тагдырдын татаал жолдорунда тилин жоготуп, тил аркылуу улуттук уңгусун жоготуп алгандарды тарыхы тастыктап отурат. Натыйжада, тили бар бирок, эли жок, эли бар бирок тили жок калктарга айланып калуу коркунучунун бар экендигин публицист эске салып: *“Кыргыз окумуштуулары дал ушул колдо бар байлыктарды өзгөчөлүктөрүн, касиеттерин билгилик менен иликтеп-изилдөө иштерине ыйык кутка мамиле кылгандай сак, этиет, эң жооптуу кароого улусунан кичүүсүнө чейин милдеттүү!”*¹⁶, - деп эскертет.

Улуттук уңгуга келгенде, козголгон конкреттүү бир теманын ичинде куйрук улаш кеткен маселелерге кайрылбай өтүү мүмкүн эмес. Анын сыңарындай, Т.Сыдыкбековдун аталган публицистикасында ата мурасынын дагы бир бутагын түзгөн улут тарыхына да кайрылат. Буга чейин кыргыз тарыхында белгисиз болгон жеке табылгаларын ортого салат. Айталы, III кылымдын биринчи жарымында Кытайга саякат кылган Абдуалиф тууралуу маалымат берип, анын чыгармасындагы кыргыздар тууралуу жазып кеткен маалыматы менен мындайча бөлүшөт: *“Алардын өзүнчө туткан жолдору, ой-пикирлери, жазуулары жана ибадатканалары (табынуучу) жайлары*

бар. Алар чыракты өзү өчмөйүнчө өчүрүшпөйт. Алардын купуя (ичтен айтылуучу ыйык) сөздөрү бар. Алардын бир жыл ичинде бир нече майрамдары бар. Жышааналары Көк... Алардын бардыгы баш ийген бир падышасы бар. Анын алдына кырк жаштан өткөн кишиден тышкары бир да киши отурбайт”. (Мажамбулдан, 5-том, 411-бет)¹⁷.

Кыйла узун жазылган бул публицистикалык очеркте калемгердин айтайтын деген негизги ою – орток түрк адабияттарына таандык делген адабий мурастарга баа берүүдө кылдаттык жана этиеттик керек экендигин эске салуу болгон. Же: *“Бул эстеликтер кайсы тилде жазылса да, ага биздин ата-бабалар чоң үлүшүн кошкону эч талашсыз. Эмесе, кеп – иштин тышкы көрүнүшүндө, тышкы белгилеринде гана эмес. Кеп иштин ички мазмунунда, өзөгүндө. Аны таасын баамдап, мурастарды изилдөөдө анын өмүрүнө, турпат-турушуна, илимий зергерлик жүргүзгөндө гана кылымдардын катмарынан күүгүмдөнгөн жүзүн ачып, бабалар күлүп-жайнап тааныла калар”*¹⁸, - дейт.

Жыйынтыктап айтканда, Т.Сыдыкбеков өзүнүн адабий - публицистикалык ишмердүүлүгүндө чыгармачылыгын, бүткүл ишмердүүлүгүнүн өзөгүн түзгөн улут тарыхы, каада-салттары, тили жана дили, өткөнү менен келечеги жөнүндөгү маселелерге кайрылат. Аларды изилдөө иштеринде тең салмактуулукту, тереңдикти, кылдаттыкты жана акыйкатты карманууга чакырык таштайт.

¹⁵Сыдыкбеков Т. Ата мурасы жөнүндө сөз. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика. -Бишкек, “Принт экспресс”, -2019, 43-б.

¹⁶Сыдыкбеков Т. Ата мурасы жөнүндө сөз. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика. -Бишкек, “Принт экспресс”, -2019, 46-б.

¹⁷Аталган китеп, 46-бет.

¹⁸Сыдыкбеков Т. Ата мурасы жөнүндө сөз. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика. -Бишкек, “Принт экспресс”, -2019, 46-б.

Адабияттар

1. Кыргыз поэзиясынын антологиясы, 1-том, “Кыргызстан-Сорос” фонду,-Б.: -1999, 7-бет.
2. *Сыдыкбеков Т.* Тоталитардык доор бизди эмнеден кемиткен? //Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика:Бишкек, “Принт экспресс”,-2019.
3. *Сыдыкбеков Т.* Мезгил сабактары.-Ф, 1982-ж. -196-197-бб.
4. *Сыдыкбеков Т.* Эмгек жана көркөмдүк. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика. -Бишкек, “Принт экспресс”,-2019,-6-7-бб.
5. *Сыдыкбеков Т.* Ата мурасы жөнүндө сөз. Китепте: Классикалык изилдөөлөр жана тексттер. Публицистика. -Бишкек, “Принт экспресс”,-2019,42-б.